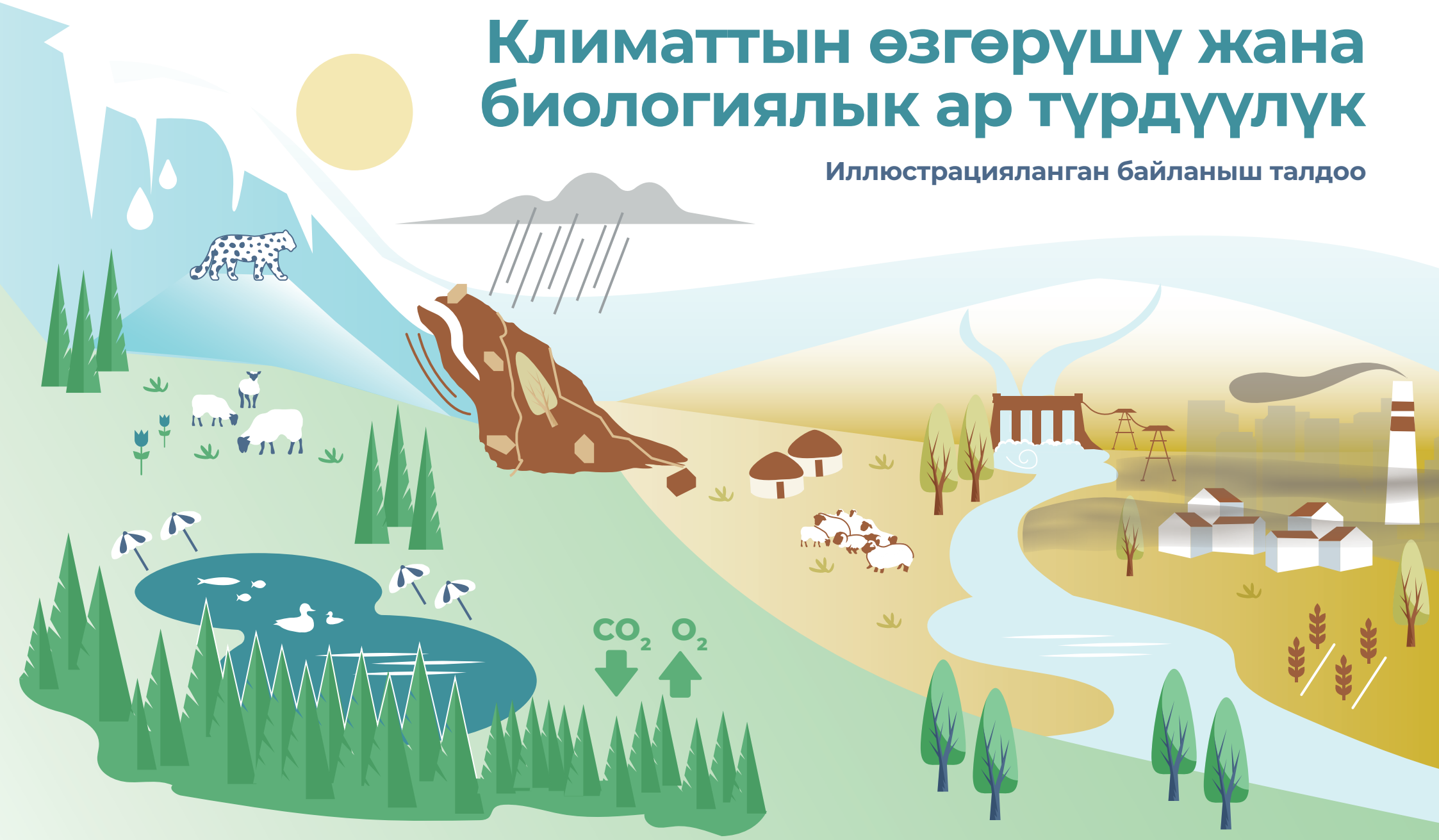

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

Климаттын өзгөрүшү жана биологиялык ар түрдүүлүк

Иллюстрацияланган байланыш талдоо

Кыргыз Республикасы

Климаттын өзгөрүшү жана биологиялык ар түрдүүлүк

Иллюстрацияланган байланыш талдоо

ЮНИТАР жана БУУӨП менен координацияда Zoï экологиялык тармагы (Zoï Environment Network) климаттын өзгөрүшү жана биологиялык ар түрдүүлүк жаатындагы өз ара байланыштарды иллюстрацияланган байланыш талдоону даярдады. Визуалдык материалдар темалар, жалпы көйгөйлөр жана чечимдер боюнча топтоштурулган жана презентацияларда жана плакаттарда колдонууга ылайыкташтырылган.

Маалымат колдонуу чөйрөлөрү жана максаттуу аудитория:

Бул материал ачык жеткиликтүү жана аны кызыкдар тараптардын кеңири чөйрөсүнө, анын ичинде жергиликтүү бийлик органдарына жана жаратылыш ресурстарын пайдалануучуларга, коомдук уюмдарга, жаштарга жана студенттерге маалымдоо үчүн колдонсо болот. Материалдар климат, биологиялык ар түрдүүлүк, саламаттыкты сактоо жана тоолорду туруктуу өнүктүрүүнүн боюнча эл аралык конференцияларга даярдоодо жана катышууда, ошондой эле климаттын өзгөрүшү жана биологиялык ар түрдүүлүк боюнча улуттук иш-аракеттер планын ишке ашырууда пайдалуу болушу мүмкүн.

Түзүүчүлөр: В. Новиков, Ф. Илларионова, И. Домашов, М. Валчева

Макет, мукаба жана иллюстрациялар: Д. Адылова, А. Поварич

Авторлор тобу талдоо долбоорун кароого катышкан БУУӨПтүн жана ЮНИТАРДЫН кызматкерлерине, ошондой эле Швейцарияга каржылык колдоосу үчүн ыраазычылыгын билдирет.

© Zoï (Zoï Environment Network) экологиялык тармагы жана ЮНИТАР, 2025

Каржылык колдоо:

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Мазмуну

Киришүү 3

Кыргызстандын бийиктик боюнча тилкелери..... 5

Ак илбирс — Кыргызстандын улуттук символу жана аялуу түр 6

Климаттын жана биологиялык ар түрдүүлүктүн максаттары жана чаралары 7

Айыл жана токой чарбасы жана ландшафттар. 8

Табигый кырсыктар жана кооптуу аба ырайы кубулуштары 10

Калк жыш жайгашкан аймактар жана шаарлар 12

«Бирдиктүү ден соолук» 14

Кыргызстандын климаты жана биологиялык ар түрдүүлүгү боюнча негизги фактылар 16

Сунуштар 17

Киришүү

2024–2025-жылдары Кыргыз Республикасында климаттын өзгөрүшү боюнча БУУнун алкактык конвенциясы Париж келишимине ылайык Улуттук деңгээлде аныкталуучу салымды (ОНУВ 3.0) жана Улуттук адаптациялык планды (НАП) жаңылоо боюнча иштер жүргүзүлдү. Ошол эле учурда Куньмин-Монреаль глобалдык алкактык программасына жана биологиялык ар түрдүүлүк максаттарына ылайык биологиялык ар түрдүүлүктү сактоонун улуттук стратегиясын (программасын) жаңылоо боюнча иштер жүргүзүлдү.

Бул визуалдык талдоо климаттык (бекитилген) жана биологиялык ар түрдүүлүк (алдын ала) пландары климаттын өзгөрүшүн чечүү жана сактоого көмөктөшүү үчүн алардын жамааттык натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн координацияланышы мүмкүн экенин изилдейт. Бул максаттуу аймактар менен иш-аракеттердин ортосундагы синергетикалык жана потенциалдуу кайталоону аныктоого жардам берет.

Ведомстволор аралык координациянын, чектеш убактылуу алкактардын жана процесстердин жана кызыкдар тараптар менен ачык өз ара аракеттенүүнүн аркасында, ошондой эле климаттын өзгөрүшү, биологиялык ар түрдүүлүктүн жоголушу, табигый кырсыктар жана жашоо сапаты бири-бири менен тыгыз байланышкан өлкөнүн тоолуу контекстин эске алуу менен Кыргызстанда ОНУВ, НАП жана Биологиялык ар түрдүүлүктү сактоо боюнча мамлекеттик программанын чараларын макулдашуу жана бекемдөө боюнча иштер жүргүзүлдү.

Макулдашылган иш-чараларды жана пландарды ишке ашыруу климат жана биологиялык ар түрдүүлүк жаатындагы милдеттерди чечүүдө жалпы жана ырааттуу мамилени түзүүгө, мүмкүн болуучу карама-каршылыктарды кыскартууга, ошондой эле тармактык саясаттын жана чаралардын өз ара аракеттенүүсүн жакшыртууга мүмкүндүк берет. Иш-чаралардын синергетикасын өнүктүрүү менен Кыргызстан ар бир пландын күчтүү жактарын эң чоң натыйжага жетүү үчүн — эмиссияларды кыскартууда, климаттын

өзгөрүшүнө ыңгайлашууда жана экосистемаларды сактоодо колдонууга мүмкүнчүлүгү бар. Чаралардын шайкештиги иш-аракеттер өз ара пайда алып келген жана туруктуу өнүгүүгө өбөлгө түзгөн жерлерге күчтөрдү топтоо менен ресурстарды сарамжалдуу пайдаланууга жардам берет.

Жаңыланган 3.0 УДАСда Кыргыз Республикасынын тоо контексти жана өлкөнүн климаттын өзгөрүшүнө жогорку аялуулугу баса белгиленет. Мөңгүлөрдүн тез эриши, суу ташкындарынын масштабынын, интенсивдүүлүгүнүн жана зыянынын өсүшү, жер көчкүдөн, анормалдуу ысыктан жана кургакчылыктан келтирилген зыяндын көбөйүшү суу, энергетика жана азык-түлүк коопсуздугуна, ошондой эле өлкөнүн саламаттыкты сактоо системасына жана инфраструктурасына терс таасирин тийгизет. Тоо экосистемалары климаттын өзгөрүшүнө өзгөчө сезгич. Алардын бөлүнүшү жана деградациясы жайыттардын өндүрүмдүүлүгүнүн төмөндөшүнө жана баалуу түрлөрдүн жашаган жерлеринин жоголушуна алып келет. Калк жыш жайгашкан райондордо жана шаарларда абанын булганышы жана таштандылардын көйгөйлөрү ден соолукка, өзгөчө калктын аялуу катмарына коркунучту күчөтөт.

Экосистемаларды калыбына келтирүү жана коргоо — биринчи кезекте токойлорду, жайыттарды жана саздак жерлерди коргоо — эки эсе пайдалуу: алар климаттын өзгөрүшүнүн кесепеттерин жумшартууга, анын ичинде эмиссияларды табигый сиңирүүгө өбөлгө түзөт, ошондой эле селдин коркунучун азайтуу жана суунун сапатын жана жеткиликтүүлүгүн жакшыртуу менен ыңгайлаштырууга жардам берет. Биологиялык жана органикалык ыкмаларды киргизүү менен топурактын абалын жакшыртууга жана агрохимикаттарды жана жер семирткичтерди пайдаланууну кыскартууга багытталган чаралар эмиссияларды жана булганууну азайтат, айыл чарба өсүмдүктөрүнүн туруктуулугун жогорулатат, биологиялык ар түрдүүлүктү сактайт жана дени сак тамактанууну камсыз кылат. Токой өстүрүү табигый кырсыктардын коркунучун азайтууга жардам берет, ал эми шаарларды жашылдандыруу алардын чөйрөсүн тургундардын ден соолугуна жагымдуу жана бизнес жүргүзүү үчүн жагымдуу кылат.

Климаттык жана жаратылышты коргоо чараларынын ортосунда бири-бирин толуктоочу байланыштар бар: климаттын көптөгөн чаралары биотүрдүүлүктү сактоо үчүн ажырагыс байланышкан же зарыл шарттарды түзөт. Ошол эле учурда айрым чаралар — мисалы, кайра жаралуучу энергетиканы өнүктүрүү же суу чарбасында адаптациялоо чаралары - биологиялык ар түрдүүлүк боюнча натыйжалардын чөйрөсүндө чектөөлөргө алып келиши мүмкүн — мисалы, жырткыч канаттуулар же балыктардын эндемикалык жана аялуу түрлөрү үчүн тобокелдиктерди жаратат.

Кыргызстандын улуттук символу — ак илбирс — аялуу түрлөрдүн тагдыры климаттын өзгөрүшүнө жана жаратылышты коргоо чараларына түздөн-түз көз каранды экендигинин айкын мисалы. Баяндамадагы башка мисалдар эмиссияларды азайтуу жана климаттын өзгөрүшүнө ыңгайлашуу боюнча чаралар жаратылышты сактоого кандай салым кошо аларын көрсөтөт.

Климаттын жана биологиялык ар түрдүүлүктүн өз ара байланыштарын жана шайкештигин талдоо үчүн бир нече мүмкүн болгон ыкмалар бар. Учурдагы талдоодо Кыргызстандын тоолуу шарттарында маанилүү болгон бир нече тематикалык багыттар бөлүнгөн. Бул багыттар төмөнкүлөрдү камтыйт:

1. Айыл жана токой чарбасы, ландшафттар (жерди пайдалануу) — климаттын жана биологиялык ар түрдүүлүктүн өз ара байланышы эң айкын болгон аймак;
2. Табигый кырсыктар жана кооптуу аба ырайы кубулуштары;
3. Калк жыш жайгашкан аймактар жана шаарлар;
4. «Бирдиктүү ден соолук» мамилеси.

Документтин жыйынтыгында Кыргызстандын климаты жана биологиялык ар түрдүүлүгү тууралуу кызыктуу фактылардын тандоосу сунушталып, окурмандарга учурдагы кырдаалды, божомолдорду жана максаттарды жакшыраак түшүнүүгө жардам берет. Анализдин жыйынтыгы боюнча кошумча маалымат булактарына сунуштар жана шилтемелер сунушталат.

Бийик тоолуу шалбаа,
жайыт жана тоң зонасы

2500мден бийик аянттар,
өлкөнүн аянтынын **57%**

Агын суулардын түзүлүү аймактары
жана токойлор, жайыттар тарабынан көмүр
кычкыл газынын сиңирүү зонасы

1500мден 2500мге чейин аянттар,
өлкөнүн **30%** аянты

Арча

Кышкы жана жайкы туризм
жана эс алуу зонасы

Карагай

Жаңгак-мөмө
токойлору

Аянты 400 метрден 1500 метрге чейин,
13% өлкөнүн аянты, **80%** калк

Калк жыш жайгашкан өрөөндөр
жана шаарлар, сугат аймактары,
энергия өндүрүү жана эмиссиянын
концентрациясы

Электр энергиясынын
90% ГЭСте өндүрүлөт

Кыргызстандагы бийиктик тилкелери

Климаттын өзгөрүшүнүн таасиринин
жана кесепеттеринин ар түрдүүлүгү

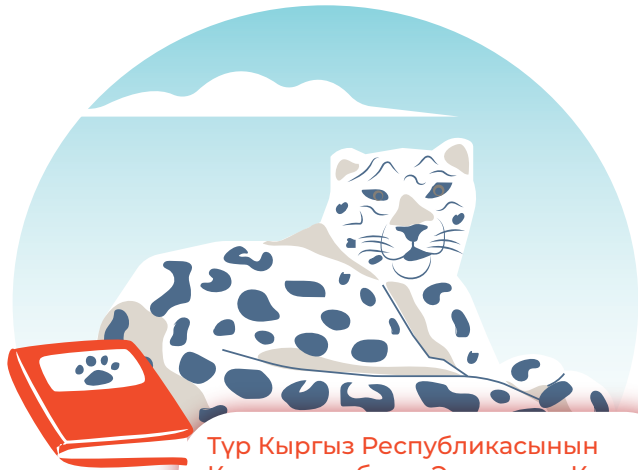
- Климаттын өзгөрүшүнүн биологиялык ар түрдүүлүккө жана жаратылыш ресурстарына терс таасири
- Климат жана биологиялык ар түрдүүлүк үчүн пайдасы
- Климатка жана калкка зыян

Ак илбирс (*Panthera uncia*)

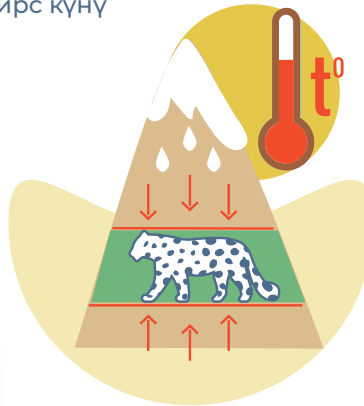
Кыргызстандын улуттук символу, анын сакталып калышы жаратылышты коргоо чараларына жана климаттын өзгөрүшүнүн таасирине көз каранды

Эл аралык ак илбирс күнү

Түр Кыргыз Республикасынын Кызыл китебине, Эл аралык Кызыл китебине (статусу: аялуу, VU) жана Глобалдык сактоо программасына киргизилген

Климаттын өзгөрүшү карга, мөңгүлөргө жана илбирстин жашоо чөйрөсүнө таасир этет

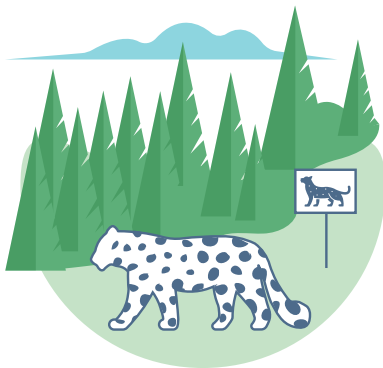
Ак илбирске коркунучтар

Жапайы туяктуу жаныбарлардын санынын азайышы жана табигый жайыттардын сапатынын төмөндөшү

Малга кол салган үчүн өч алуу максатында атуу же тузакка түшүрүү

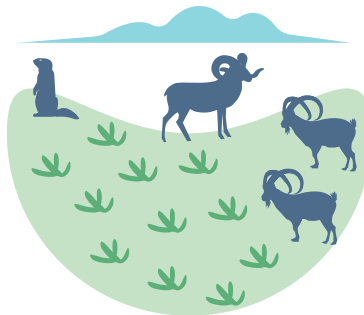
Чечимдер

Корголуучу жаратылыш аймактарынын тармагын өнүктүрүү

Түрлөрдүн коопсуз миграциясы үчүн экологиялык коридорлор

Ак илбирстин жашоо чөйрөсүн сактоо жана тамактануу негиздери

Токойлорду жана бадалдарды кыюуну азайтуу үчүн калктын энергияга жеткиликтүүлүгүн жакшыртуу

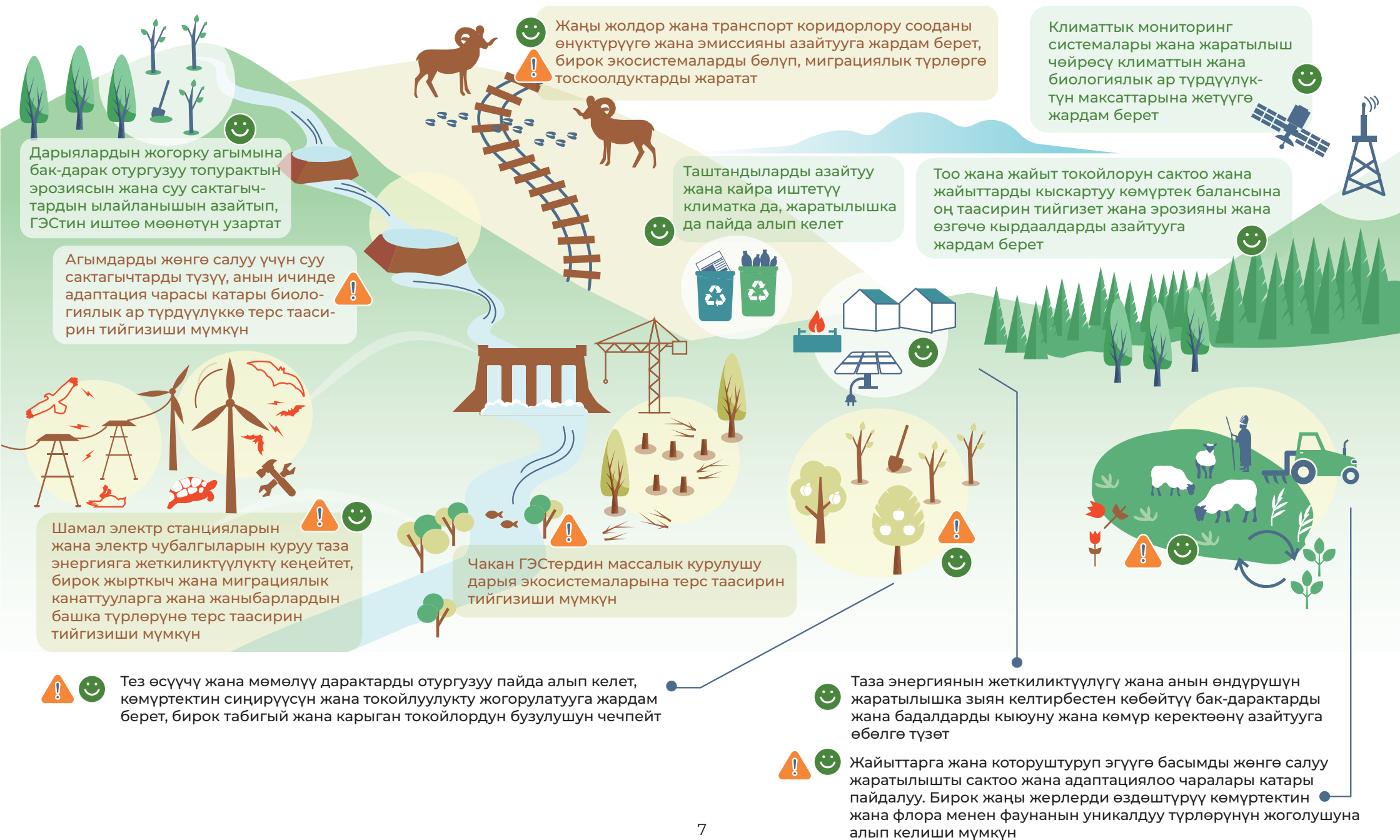
Ак илбирстин кол салуусунан баш калкалоочу жайларды коргоо

Экологиялык мониторингди жана кайгуулду жакшыртуу

Климаттын жана биологиялык ар түрдүүлүктүн максаттары жана чаралары

Өз ара пайдалуу жана карама-каршы натыйжалардын мисалдары

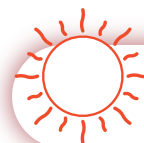

Меңгүлөрдүн жана
тондун эриши, кар
катмарынын өзгөрүшү

Топурактын жана өсүмдүктөрдүн
жылуулук режимин өзгөртүү

Табигый кырсыктар

Ысык жана кургакчылыктын
токойлорго, жайыттарга жана
экосистемаларга тийгизген таасири

8

9

7

5

6

4

3

2

1

Айыл жана токой чарбасы жана ландшафттар:

климаттын өзгөрүшүнө жана биологиялык
ар түрдүүлүктүн начарлашына байланыштуу
жалпы көйгөйлөр

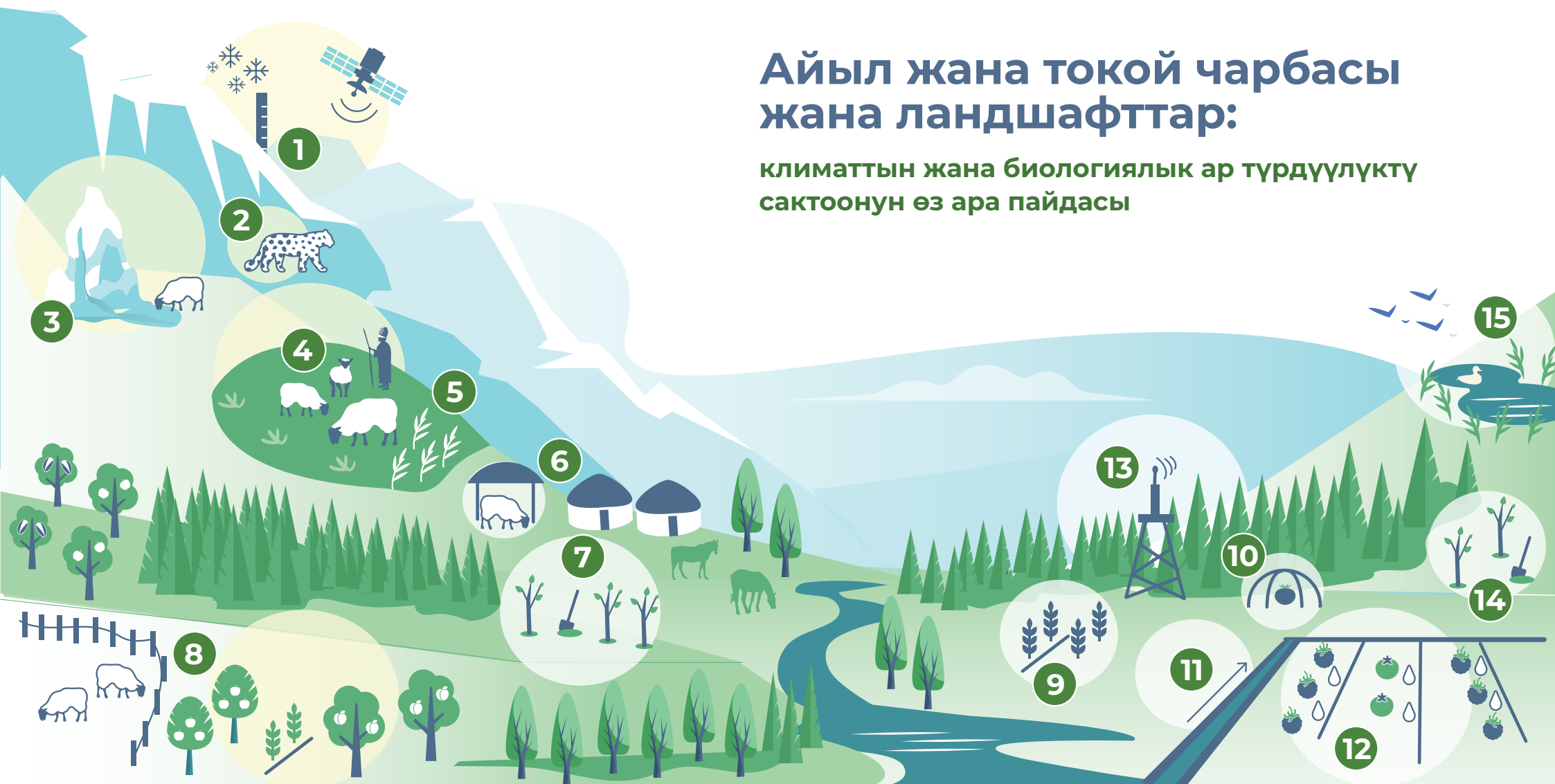
- 1 Меңгүлөрдүн аянтын кыскартуу, бийик тоолуу ландшафттарды өзгөртүү
- 2 Өсүмдүктөрдүн жана жаныбарлардын жапайы түрлөрүнүн жашоо шарттарын жана жерлерин өзгөртүү
- 3 Жайыттардын начарлашы, жем-чөптүн жетишсиздигинен жана аба ырайынын кооптуу кубулуштарынан улам малдын өлүмү

- 4 Токойлордун, жайыттардын бузулушу жана тик жердин айдалышы менен күчөтүлгөн кооптуу аба ырайы кубулуштарынан улам пайда болгон жер көчкүлөр жана селдер
- 5 Ысык жана кургакчылыктын суу ресурстарына жана экосистемаларга тийгизген таасири
- 6 Токойлордун абалынын начарлашы, зыянкечтердин, ысыктын жана кургакчылыктын көбөйүшүнө байланыштуу өрт коркунучунун жогорулашы

- 7 Азык-түлүк коопсуздугу үчүн тобокелдиктер
- Климаттын өзгөрүшүнүн жана жерди өздөштүрүүнүн жаныбарлардын жапайы түрлөрүнүн миграциялык жана топтолгон жерлерине тийгизген таасири
- 8
- 9 Жылуулуктун жана жаан-чачындын өзгөрүшүнөн токойлордун өсүү зонасынын бузулушу жана жылышы

Айыл жана токой чарбасы жана ландшафттар:

климаттын жана биологиялык ар түрдүүлүктү
сактоонун өз ара пайдасы

- 1 Карды, мөңгүлөрдү жана түбөлүк тоңду изилдөө жана божомолдоо
- 2 Жаныбарлардын аялуу түрлөрү үчүн жашоо чөйрөсүн коргоо жана миграция коридорлорун түзүү
- 3 Чакан жасалма мөңгүлөрдү жана суу запастарын түзүү
- 4 Жайыттардын түшүмдүүлүгүн жана аба ырайын эске алуу менен жайыттарды жөнгө салуу

- 5 Өсүмдүктөрдүн жергиликтүү түрлөрүн пайдалануу менен чөп эгүү жана жайыттарды калыбына келтирүү
- 6 Малды катаал аба ырайынан коргоо
- 7 Калктуу конуштардын айланасына, тоо этектерине, дарыялардын жана каналдардын жээктерине бак-дарактарды отургузуу
- 8 Айыл чарба, токой жерлеринде жайыттарды азайтуу

- 9 Айыл чарба өсүмдүктөрүнүн кургакчылыкка чыдамдуу сорттору
- 10 Күнөскана чарбасы
- 11 Каналдарды каптоо
- 12 Тамчылатып сугаруу

- 13 Климаттын өзгөрүшүн эске алуу менен токойду коргоо чаралары
- 14 Жергиликтүү түрлөрүн пайдалануу менен токой отургузуу кеңейтүү
- 15 Суу сактагычтарды көзөмөлдөө жана сактоо

Глобалдык жылуулук

Табигый кырсыктар жана кооптуу аба ырайы кубулуштары:

климаттын өзгөрүшүнө жана биологиялык ар түрдүүлүктүн начарлашына байланыштуу жалпы көйгөйлөр

- 1 Түбөлүк тоңдун эриши жана тектердин бекемдигинин өзгөрүшү, жер көчкү коркунучу
- 2 Мөңгү көлдөрүнүн жарылууларынын санынын, көлөмүнүн жана тобокелдигинин көбөйүшү
- 3 Ашыкча жайытташуу, топурактын эрозиясы жана аба ырайынын кескин өзгөрүшүнөн улам малдын өлүмү
- 4 Эгиндин түшүмдүүлүгүнүн жана топурактын асылдуулугунун төмөндөшү, зыянкечтердин өнүгүшү үчүн жагымдуу шарттар
- 5 Токойлордун кыйылышы көмүртектин запастарын азайтат жана табигый кырсыктардан коргойт
- 6 Сел, эрозия, үшүк жана мөңдүрдөн келтирилген зыян
- 7 Токой оорулары жана зыянкечтери
- 8 Отко этиятсыз мамиле кылуудан жана аба ырайынын шарттарынан (ысык, шамал) улам токой өрттөрү
- 9 Токойлордо мал жаюу жана жыгач эмес токой продукциясын ашыкча даярдоо алардын өндүрүмдүүлүгүнүн жана климаттын өзгөрүшүнө узак мөөнөттүү туруктуулугунун төмөндөшүнө алып келет

Табигый кырсыктар жана кооптуу аба ырайы кубулуштары:

климаттын жана биологиялык ар түрдүүлүктү сактоонун өз ара пайдасы

- 1 Коргоочу торлор жана жыгач-өсүмдүк катмары кыйроо коркунучун азайтат
- 2 Тобокелдиктерди азайтуу жана нивалдык экосистемаларды баалоо үчүн криосфераны көзөмөлдөө
- 3 Жөнгө салынган жаюу жайыттын абалын жакшыртат жана эрозия коркунучун азайтат

- 4 Эрте эскертүү системасы жана техникалык чаралар
- 5 Токойлор кырсыктардын тобокелдигин азайтууда жана көмүртекти сиңирүүдө маанилүү ролду ойнойт
- 6 Топуракты калыбына келтирүү жана айдоо эрозиясынын жана биологиялык ар түрдүүлүктүн жоголушунун коркунучун азайтат

- 7 Коргоочу токой тилкелери топурактын эрозиясын азайтат, ал эми чаңдаштыруучулар түшүмдүн жогорулашына жардам берет
- 8 Токой жана өрт коркунучун көзөмөлдөө
- 9 Жаңгак жана мөмө дарактарын отургузуу экономикалык жана экологиялык пайда алып келет

Калк жыш жайгашкан аймактар жана шаарлар:

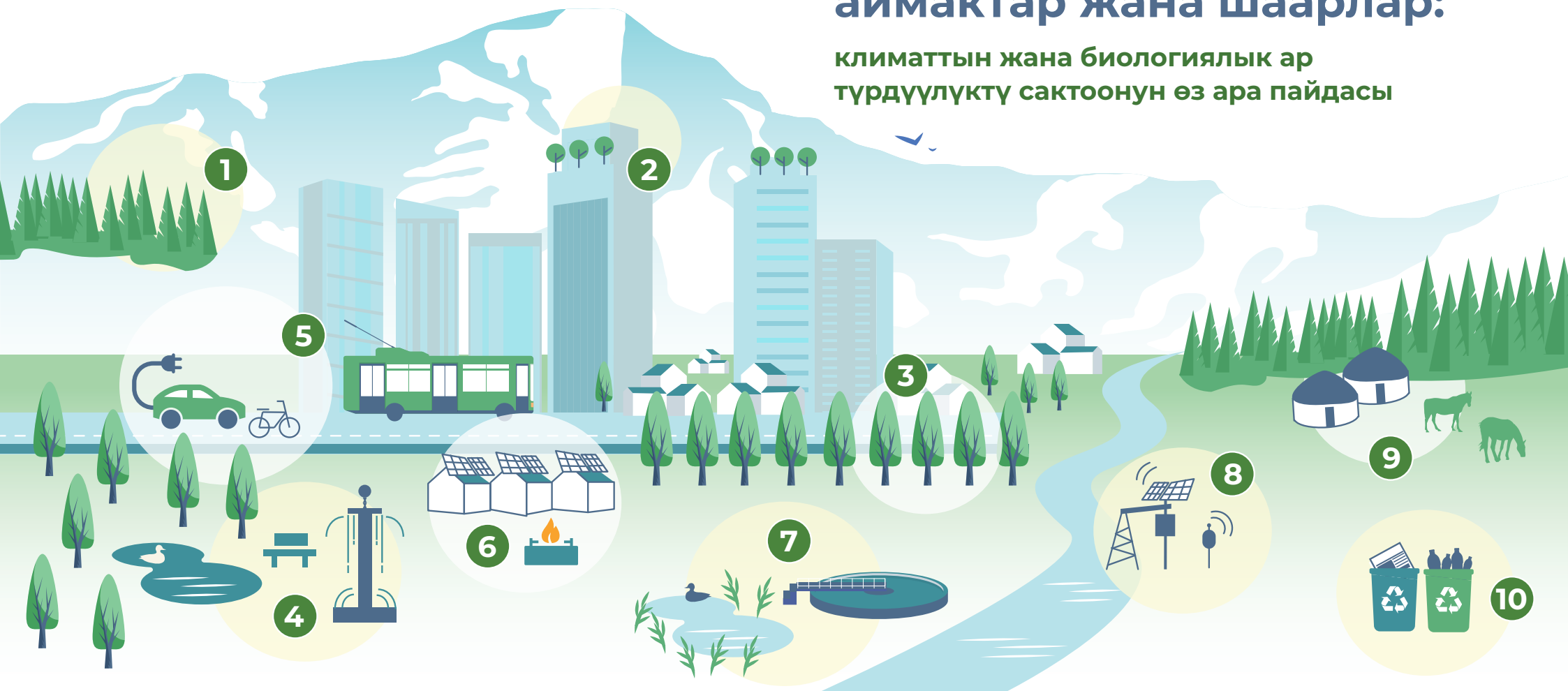
климаттын өзгөрүшүнө жана биологиялык ар түрдүүлүктүн начарлашына байланыштуу жалпы көйгөйлөр

- 1 Абанын сапатынын начарлашы, өзгөчө инверсия шарттарында
- 2 Климаттык шарттарды эске албастан тыгыз курулуш жана пландаштыруу желдетүүнү начарлатат
- 3 Жолдордун, имараттардын жылуулугунан жана абанын алсыз айлануусунан улам шаардык жылуулук аралы
- 4 Тоо этектериндеги селдер
- 5 Суу ресурстарынын жетишсиздиги
- 6 Жашыл көчөттөрдүн жетишсиздиги
- 7 Саркынды суулардын булганышы жана бороон-чапкын агындыларын чыгаруу үчүн ишке киргизилген арык тармагы
- 8 Температуранын жогорулашы булганууну, таштандылардагы өрттү күчөтөт
- 9 Табигый санитарлардын жана чаңдаштыруучулардын саны кыскартуу

Калк жыш жайгашкан аймактар жана шаарлар:

климаттын жана биологиялык ар түрдүүлүктү сактоонун өз ара пайдасы

- 1 Шаарлардын айланасындагы жашыл тилке
- 2 Энергияны үнөмдөөчү имараттар жана жарык фасаддар, жашыл архитектуралык чечимдер
- 3 Жергиликтүү түрлөрдү пайдалануу менен жашылдандыруу

- 4 Парктарды жана суу сактагычтарды түзүү
- 5 Коомдук жана электр транспорту үчүн стимулдар жана шарттарды түзүү
- 6 Күн энергиясын пайдалануу жана газдаштыруу

- 7 Агын сууларды тазалоо
- 8 Суунун жана абанын сапатын көзөмөлдөө
- 9 Шаарлардын жанындагы улуттук парктарды жана экотуризмди өнүктүрүү, эс алуу жайларынын тазалыгын сактоо

- 10 Таштандыларды азайтуу жана кайра иштетүү

«Бирдиктүү ден соолук»:

климаттын өзгөрүшүнө жана биологиялык ар түрдүүлүктүн начарлашына байланыштуу жалпы көйгөйлөр

Булгоочу заттардын чыгарылышы жана абанын сапаты, чаңчалар жана чаңдуу бороондор климаттык факторлор менен тыгыз байланышта жана калктын ден соолугуна таасир этет.

- 1 Жайыттарды кеңейтүү, интенсивдүү жайыт жана малдын көп болушу жапайы жаныбарлар менен байланыштын көбөйүшүнө жана зооноздук оорулардын коркунучунун жогорулашына алып келет
- 2 Вирустун жаңы алып жүрүүчүлөрүнүн жана оорулардын жаңы түрлөрүнүн пайда болушу
- 3 Химиялык заттарды колдонуу жана минералдык жер семирткичтерди көп киргизүү эмиссиянын көбөйүшүнө, суунун булганышына жана фаунанын ууланышына алып келет

- 4 Жылуулук айыл чарба зыянкечтеринин жайылышы үчүн жагымдуу шарттарды түзөт
- 5 Ысык жана кургакчылык калктын жана айыл чарба жаныбарларынын ден соолугуна терс таасирин тийгизет
- 6 Булгоочу заттардын чыгарылышы жана абанын сапаты, чаңчалар жана чаңдуу бороондор климаттык факторлор менен тыгыз байланышта жана калктын ден соолугуна таасир этет

«Бирдиктүү ден соолук»:

климаттын жана биологиялык ар түрдүүлүктү сактоонун өз ара пайдасы

- 1 Бийик аймактар боюнча калктын ден соолугун изилдөө
- 2 Жапайы жаратылышты көзөмөлдөө жана корголуучу аймактарды көбөйтүү зооноздук оорулардын коркунучун азайтып, климаттын өзгөрүшүнө туруктуулукту жогорулатат
- 3 Жайыттарды алмаштыруу жана калыбына келтирүү айлана-чөйрөнү коргоого жана топурактагы көмүртекти сиңирүүгө салым кошот

- 4 Биологиялык ыкмалар жана органикалык айыл чарба климатка, табигый чөйрөгө пайда алып келет жана дени сак тамактануу үчүн коопсуз азыктарды камсыз кылат
- 5 Климаттын өзгөрүшүнүн тобокелдиктерин эске алуу менен саламаттыкты сактоо системасын жакшыртуу
- 6 Жашыл аймактарда жана сейил бактарда сергек жашоо образын жайылтуу

- 7 Ветеринардык жардамды жана малдын абалын жакшыртуу ооруларды жана стрессти азайтууга жардам берет
- 8 Санитардык-эпидемиологиялык көзөмөлдү жана окутууну жакшыртуу оорулардын санын жана климаттык факторлордун адамдардын жана жаныбарлардын ден соолугуна тийгизген таасирин азайтууга жардам берет
- 9 Ичүүчү суу менен камсыздоону жана санитарияны жакшыртуу

Кыргызстандын климаты жана биологиялык ар түрдүүлүгү боюнча негизги фактылар

Жаратылышты жана климатты коргоо боюнча синергетикалык иш-чаралар боюнча сунуштар

- ▶ Стратегиялык жана долбоордук деңгээлдерде, аялуу тоо жана дарыя экосистемаларын сактоо үчүн кайра жаралуучу энергетиканы жана инфраструктураны өнүктүрүү долбоорлорунда айлана-чөйрөгө тийгизген таасирине баа берүү
- ▶ Айлана-чөйрөгө, өзгөчө суу, дарыя, токой жана тоо экосистемаларына абадан зыяндуу экологиялык кесепеттерди азайтуу үчүн эмиссияларды азайтуу жана климаттын өзгөрүшүнө ыңгайлашуу чараларынын жыйынды (кумулятивдик) таасирин баалоо
- ▶ Жергиликтүү жамааттарды катышуусу менен бак-дарактардын жана чөптөрдүн жергиликтүү түрлөрүн жана салттуу билимди пайдалануу менен токой отургузуу жана жайыттарды жакшыртууну кошо алганда, жаратылыштын негизинде ландшафттарды калыбына келтирүү чараларын кеңейтүү
- ▶ Климаттын өзгөрүшүнүн таасирине түрлөрдүн жана экосистемалардын адаптациялык жөндөмдүүлүгүн жана туруктуулугун колдоо жана зооноздук коркунучун азайтуу максатында корголуучу жаратылыш аймактарынын жана экологиялык коридорлордун жана мониторингдин камтылышын кеңейтүү жана байланышын жакшыртуу
- ▶ Пестициддерди жана химиялык заттарды пайдаланууну кыскартуу жана рационалдаштыруу, топуракты калыбына келтирүү жана айыл чарбасында гендердик теңчилик, экосистемалык мамилелерди жыйылтуу аркылуу туруктуу айыл чарбасын өнүктүрүү
- ▶ Шаардык жана туристтик аймактарда, анын ичинде Ысык-Көл көлүндө, пластик жана башка калдыктарды кыскартуу, айланма экономиканын мамилелеринин жана принциптеринин негизинде, аялдар жана жаштар үчүн «жашыл» жумуш орундарын түзүү
- ▶ Табигый экосистемалардын климаттын өзгөрүшүнө туруктуулугун эрте эскертүү системалары, климаттык факторлорду эске алуу менен түрлөрдүн мониторинги, гендердик аспектилерди эске алуу менен жамааттарды адаптациялоо чараларын пландаштыруу жана ишке ашыруу аркылуу жогорулатуу
- ▶ Микро-климатты, экологиялык бакубаттуулукту жана биологиялык ар түрдүүлүк жөнүндө маалымдуулукту жакшыртуу үчүн шаарлардагы жашыл жана суу мейкиндиктеринин камтылышын жана сапатын жогорулатуу
- ▶ УДАС, УАП жана биологиялык ар түрдүүлүк боюнча мамлекеттик программаны макулдашылган ишке ашырууну камсыз кылуу үчүн климатты, айлана-чөйрөнү, айыл чарбасын коргоо жана мониторинг жүргүзүү жана гендердик теңчилик маселелери боюнча мамлекеттик органдардын ортосундагы тармактар аралык координацияны жакшыртуу

Пайдалуу шилтемелер

- ▶ Саясатчылар үчүн текшерүү тизмеси: Климаттын өзгөрүшүнө каршы күрөшүү жана жаратылышты коргоо боюнча натыйжалуу чаралар: УДАС, УАП жана биологиялык ар түрдүүлүк боюнча улуттук стратегиялардын ортосундагы синергетика. GIZ, IISD, WWF биргелешкен жарыялоо (2024): <https://www.adaptationcommunity.net/publications/effectively-delivering-on-climate-and-nature-checklist>
- ▶ Биологиялык ар түрдүүлүк жаатындагы глобалдык алкактык программасы: <https://www.cbd.int/gbf>
- ▶ Биологиялык ар түрдүүлүк боюнча улуттук баяндамалар жана иш-аракеттер пландары: <https://www.cbd.int/reports>
- ▶ Кыргызстандын экологиялык статистикасы: <https://stat.gov.kg/ru/statistics/turizm-otdyh-ohrana-okruzhayushej-sredy>
- ▶ Кыргыз Республикасынын Жаратылыш ресурстары, экология жана техникалык көзөмөл министрлиги, парник газдарынын эмиссиясынын кадастрын: <https://mnr.gov.kg/ru/page/vybrosy-kadastr>
- ▶ Климат боюнча конвенциянын улуттук деңгээлде аныкталуучу салымдарынын реестри: <https://unfccc.int/NDCREG> жана КР Улуттук деңгээлде аныкталуучу салымдар (УДАС): https://unfccc.int/sites/default/files/2025-10/NDC3.0_Kyrgyzstan_English_30-09-2025%20%282%29.pdf
- ▶ Климаттын өзгөрүшү жаатындагы эл аралык стандартташтыруу уюмунун стандарттары: <https://www.iso.org/sectors/environment/climate-change>
- ▶ Эл аралык стандартташтыруу уюмунун биологиялык ар түрдүүлүк чөйрөсүндөгү стандарттары: <https://www.iso.org/biodiversity>
- ▶ de Silva, S., Jacewicz, N., Kovaka, K. et al. Климаттын өзгөрүшүнүн кесепеттерин жумшартуу менен биологиялык ар түрдүүлүктү сактоонун ортосундагы синергизмди жана компромисстерди камсыз кылуу. NATURE 4, 22 (2025). <https://doi.org/10.1038/s44185-025-00092-8> и <https://www.nature.com/articles/s44185-025-00092-8>
- ▶ Биотикалык жөнгө салуу түшүнүгү: <https://www.bioticregulation.ru/pubs> жана бул тема боюнча БИОМ экологиялык кыймылынын плакаттары жана басылмалары: <https://next.biom.kg/activities/biodiversity>

